

KARI SALLAMAA

VIISI
SINISTÄ
MIESTÄ

NTAMO

VIISI SINISTÄ MIESTÄ

IMPRIMATUR: L. Heimbürger

© 2015 Kari Sallamaa
ISBN 978-952-215-572-6

Ulkoasu
Make Copies

Valmistaja
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2015
ntamo
www.ntamo.net

VIISI SINISTÄ MIESTÄ

KERTOMUS ILOSTA

KIRJOITTI

KARI SALLAMAA

HELSINKI 2015
NTAMO

Ilo on totuus. Kun ihminen tekee asioita ilossa, hän on lähellä totuutta. Kun ihminen on paineessa, ajatusten harhoissa, murheessa, hän on kaukana totuudesta.

Jari Halonen *HS* 24.8.2013

— 9. —

Kohtaus anniskelussa.

— 29. —

Hattelmalan harjulla.

— 42. —

Uudessa Edenissä.

— 64. —

Entr'acte Erik Bongstedtin sielunelämään.

— 93. —

Tuusulan rantatie.

— 142. —

Hullumaisteri.

— 155. —

Lumottu puutarha.

— 195. —

Suurella Kuninkaantiellä.

— 243. —

Kaksi miestä liittyy joukkoon.

— 265. —

Kohti vapautta.

KohtaUS anniskelussa.

Hämeenlinna, Tavastehus, Kronborg. Pieni, ikävään kuollut kuvernementtipääkaupunki laajan keisarikunnan syrjäisessä kolkassa. Pietariin on matkaa, vaikka määrätietoinen mies saattaisi astua sinne jalan. Moni on tarponut pitemmällekin, Ust-Jugiin, Smolenskiin, aina Siperiaan saakka. Rautakahleita helistellen ja surullisia kansanlauluja vetäen.

Laaja, neliömäinen keskustori, samanlainen kuin kaikissa kuvernementin pääkaupungeissa. Sille sopii sotaväkeä paraadeihin, kasakkakarauuli tai tykistöpatteri, kukin vuorollaan näyttämään voimaansa pienille ihmisille, sivilille, kaupungin korkohattuherroille ja puuterinenäiteosille.

Torin laidoilla seisovat arvorakennukset. Ensinnäkin kuvernöörin residenssi, jossa itse keisari ja suuriruhtinas Aleksanteri II armollisesti senaattori Snellmanin anomuksesta allekirjoitti nokkansa eteen työnnetyn kielireskriptin. Se teki suomenkielen yhdenvertaiseksi ruotsin kanssa, tosin täysimääräisesti vasta kahdenkymmenen vuoden perästä. Kun keisari jotakin allekirjoittaa, sen toteutuminen

kestää vuosikymmenet. Sodanjulistukset ovat poikkeus, mutta niitä Venäjä ei julista, vaan hyökkää ennalta varoittamatta.

Muut rakennukset voi sivuuttaa maininnalla. Raatihuone, kimnaasi ja suurimmat kauppahuoneet. Ruutukaavaplaanin mukaisilla, konttorissa viivoittimella vedetyillä katuviereillä makaa yksikerroksisia puutaloja kuin tulitikkurasioita toinen toisensa hännässä. Ruumisarkkuja, sanoisi mustan murheen runoilija. Kivistä laadittuja rakennuksia on harvassa. Jos joku mies on kohonnut naapureitaan ylemmäs kaksikerroksisen rakennuksen isännäksi, häntä joko kumarrellaan tai parjataan salaa.

Hänen talonsa alakerrassa myymälähuoneitten ikkunat ovat suuret, markiisien varjostamat. Kadulla spatseeraa poliisi kupukypäri päässään, miekka vyöllä, käännähtää ja tervehtii virkaveljeään:

— Mitään uutta?

— Tappelu Saaristenkadun päässä.

Yhden kerroksen talojen ikkunoissa istuvat naiset katupeilin takana vaanimassa uutisia. Ulos he pääsevät vain saatettuina, paitsi piit torille.

Mukulakiviset kadut, huonommilla kujilla ei sitäkään, soraa, to-mua ja sontaa. Tien makadamoimiseen ryhdytään vain pakon sanelemana ja ukaasin uhatessa, vaikka se veisi niin tärkeään tulevaisuuden paikkaan kuin kaupungista yli sillan rautatieasemalle.

Residenssikat. Aurinko on laskemaan päin, tähyilee punaisena viistosti mäkien takaa. Kesä on vetäytymässä mailta, vilu jo nousee niityiltä.

Äänestä päättäen keski-ikäisen naisen huuto kiirii illankuhjossa kimeästi nousten. Viimeinen sana särkyy kuin syyskurjen kirku:

— Janne, Janne, genast hem nu å sova, annars blir det ris.

Jostakin puutalojen välistä kuuluu pojan kirkas ääni:

— Ja ja mamma, kommer genast, leker här med Jörre röfvare och polis.

— Jörre är stygg, du får inte leka med honom. Du måst stå tidigt upp o öfva med fiol. Om du är snäll, ska vi köpa dej harmonium till jul.

— Varför måst jag spela så mycke? Jag vill bli domare och stoppa rövare till fängelse.

Naisen vastaus jää auki, kun ikkuna läimähtäen sulkeutuu.

Torin kulma, kolmi- ja puolikerroksinen kivitalo. Alakerrassa suuriruutuinen ikkunarivi ja ovi. Sen päällä TILLIKKA, vain yhdellä kielellä. Kun ovea katsoo, näkymö riippuu siitä, katsooko ulkoa vai sisältä. Ulkona siinä on jykevää tammea, muistona siitä kun se päästi virastoon. Sisällä siihen on maalattu viiniköynnös ja olutkannu, tusinamaalarin työtä. Joskus siinä lienee lukenut myös BACCHI BRÖDER, mutta kundien enemmistön takia se on sutattu sinivärillä huolimattomasti yli.

Tanakka, pitkähäkökin sarkapukuinen mies astui sisään anniskeluun. Näki että hän tuli tuiskeessa, naama punakan ahavoituneena ikäänkuin suoraan järvenjäältä. Melu, huudot, lasien kilinä, astioiden kalina tuli vastaan. Paksu tupakan sinistämä ilma ei tahtonut päästää läpi. Se kävi hyökkäykseen kuin kasakkapatrulli. Tungoksessa seisoskeli hikisiä miehiä takki toisessa kiinni, kovia kyynärpäitä ja nyrkien pitelemiä kolpakoita. Vaatetäille tämä on otollinen hetki tehdä sankarillinen takinvaihto. Siinä on siirtolaisverta. Satiainen pysyy vakaasti kannallaan kuin isänmaallinen olento ainakin. Kun suomalainen on väkijoukossa, hän heti ahdistuu ja kaipaa ympärilleen tilaa, valoa ja ilmaa. Siksi suomalaisessa anniskelussa vallitsee vaino ja riita, kun taas naapurimaissa sopu istuu pöytään, herra Hyvätuuli tarjoaa kierroksen.

Serviisitytöt seisoskelivat jossakin taustalla, pitkän tiskin edessä ja takana elleivät puikkelehtineet ahnaiden käsien hamuamina kuin ahvenet limalevissä. Keittiöstä he kiidättivät kansan mieliruoikia, makkaroita ja sianluita. Tiskin taustalla seinään nojaili suuri astiakaappi, toisessa osassa kahvi- ja teekannuja, lautasia ja kuppeja. Toisessa päässä, peilitaustaa vasten kimmelsi houkuttelevasti pulloja, ylähyllyllä monenlaisia laseja. Tällainen peili kaksinkertaistaa pullo määrän ja lisää kustannuksitta runsauden tuntua kuin Herodeen piidoissa vailla Salomen tanssia.

Myös toisella seinällä oli suuri astiakaappi. Sai varoa ettei joku humalikas horjahda sen peiliovea vasten ja riko tätä komeutta. Omistaja muisti sen aina aamuisin ja aikoi siirättää mööbelin turvaan, mutta iltaa kohti oli niin kiire, ettei sellaisia joutanut ajattelemaan. Varokaa tytöt sitä kaappia ja käsketään kundien kans!

Savusumussa tuskin näki, missä on vapaa pöytä. Ei niitä ollut. Uusi mies erotti tyhjän tuolin, vaan ei pöydänpintaa. Se oli laseja täynnä, pullokin siinä, joku lautanen, vesikannu, lusikka, sikarintumppeja tuhkakupissa. Asetelma taitavalle taiteilijalle. Krapulassa ne usein otavat taulun aineeksi tyhjäksi juomansa pullon, *nature morte*.

Pöydän takana istui nuorehko herrasmies moitteettomassa asussa, sinertävää scheviottia, paidan irtokovike kluuttia. Korkea otsa, tummat öljytyt hiukset laineilla, ohuet viikset ja paksut bulisongit kiiltäviksi harjattuina. Napinlävessä loisteli ojanpientareen kukka, päivänkakkara. Mitä hän teki tällaisessa kansan anniskelussa, miksei ollut Susiteetissa tai Puistoravintolassa toisten herrojen seurassa?

Tulija osoitti tyhjää tuolia, istuja nyökkäsi ja sanoi jotakin. Huuto ja meteli esti ymmärtämästä.

— Mitä sanoitte?

— Että rakentakaa tuosta aluksi itsellenne tuutinki, ennen kuin ehditte mitään tilata. Täällä on tarjoilu hidasta kuin etanoiden tivaassa.

Tulija noudatti tarjousta empimättä, kumosi pullonsuusta kurkuunsa pari ryyppyä ilman vesiä ja muita lauhteita, irvisti kohteliaasti katsoen tarjoojaa silmiin, ikäänkuin yhteisymmärrystä etsien. Koska puhtaita laseja ei ollut, illanistuja hyväksyi eleen kulmiaan nostaen. Katsoi vielä senkin, kun tulija iski leukaperiinsä jyrkän visapahkan topattuaan sen ensin täyteen pässinkivespussia kaivellen. Kohautti harteitaan, napsautti auki taskukellonsa ja sitten kellonperissä olleen pienen medaljongin, jossa oli jonkun naisen kuva.

— Mistä on mies tulossa?

— Sääksmäen pitäjältä, Ridvalan kylältä.

— Sieltäkö, missä puhtaat neitseet kevätkauden raitinristiä kiertää?

— Sieltä, vaan kulkee ne pilatut piiatkin. Helkavuorelle, sinne tytöt mittumaarina marhaa.

Nimensä sanoi mies, Pietari Pransunpoika Orvasketo, vaan Pekaksi kutsutaan, talonpoika, manttaalinomistaja niin iso, että olisi valtiopäiville päässyt, ehdotettukin oli, mutta oli Agathon Meurmanin kanssa riitaunut metsäkaupoissa, ja niin oli politiikki jäänyt. Oli Meurman saanut pyyhityksi hänen nimensä Hämeen talonpoikien vaalilistasta. Mitä se on, että jotkut rusthollarit luulevat voivansa kommentaa koko talonpoikaissäätystä? Kaupunkiin tulonsa syistä ei mies hiiskunut, eikä valmiiksi istuja niitä kysellyt. Kuka liikkuu omilla asioillaan, kertoo minkä tarpeelliseksi katsoo.

Saadakseen otteen tulokkaasta nuori mies oli väittänyt Meurmanin tietävänsä, jopa tavanneensa, mutta maamies ei tarttunut vastenmieliseen puheenaiheeseen. Tarjoilutyttö oli aikansa viivyteltään, minkä ne tekevät tahallaan, asettanut ulkoa tulleen äijän tilauksen pöytään, kannullisen paloviinaa. Sen saatuaan Orvasketo alkoi otsa rypyssä kaivella taskujaan perusteellisesti, yhden kerrallaan, useaan kertaan.

— Elä suotta, mies, minulla on kestitä sinua tämä ilta, jos kerrot minulle jotakin hauskaa. Täällä on niin ikävää, huutoa, meteliä eikä järjen sanaa. Pane tyttö minun laskuuni. Ja mene matkoihisi siitä tuijottamasta.

Serviteerskan häivyttää pyrstöään keikuttaen kuin kevätkoppelo tulija rykäisi:

— Kiitos kuoma. Massissani irvistää pahasti Matti.

— Minulla on, minä tarjoan.

Miehet katsoivat toisiaan tarkemmin, arvioiden. Se että toinen oikopäätä sinutteli, ei ole tavatonta. Niin herrat tekevät kansanmiehelle. Niinpä Orvasketo kuomitteli osoittaakseen tasa-arvoisuuttaan. Ikäeroakin oli jonkin verran. Ei tämä ihan pennulta vaikuta, mutta silti on korvantaustat märät.

Pitkään istunut näkee, että talonpoika ei tule suoraan raittiusyhdistyksestä tahi rukoilevaisten seuroista. Jos rahoja on ollut, ne ovat uineet hänen kurkkuunsa. Ymmyrkäiset siniset silmät tuijot-

tavat kohteeseen kerrallaan vakaina ja pysähtyneinä kuin vanhalla pässillä. Ilman tuonkaltaisia ei tässä syrjäisessä maassa olisi selvitty hengissä läpi hallan ja kadon, läpi pertuskaniskujen ja veronkantajien piinan. Vaikka sodilta on päästy suojaan kaksoiskotkan siipien alle, taistelu kylmää ja nälkää vastaan jatkuu.

Nyt kun nämä miehet näkee erillään kapakan massasta, melusta ja tupakanhuuruista, kiinnittää huomionsa heidän ominaisuuksiinsa. Kauemmin istunut on muodostaan ja puheistaan päätellen oppinut mies. Pukeutunut hän on kuten säädysään kuuluu, sininen kesäpuku ohutta villaa, silkkirinnukset ja rintataskussa perhoseksi kruusailtu liina. Hänet on pantu kokoon kahdesta puoliskosta. Vilkkaampi ja iloisempi isäpuoli hallitsee synkkään suruun vaipuvaista äidinsivua. Isäsilmä on hiukan ylempänä, iloisesti se killittelee kulloiseenkin seurustelukumppaniin. Surusilmä tuijottelee alas, syviin vesiin.

Mallikelpoinen tämä nuorehko herrasmies on kaikin puolin, mutta täysin kuulumaton tähän rahvaanomaiseen seuraan. Hän oli ollut Seurahuoneella illastamassa, ottanut tuutinkinsa ja portсионinsa, sen päälle kahvin ja konjakin, sikaarin ja akvaviitin. Sitten oli valmis poistumaan lenseään iltaan. Hän oli kyllästynyt iänikuisiin kesäpuheisiin, että eukko maalla ja lapsikullat, mitä nyt tehtäisiin, josko tänä iltana tyttöihin? ”Har du hört, att Meurman och den där satans Forsman, Yrjö Koskinen...”. Siellä on vanhojen valta, meitä nuorempia ei kuunnella. Saamme olla elämäntaidon oppipoikia: mistä tässä kurjassa kuvernementtikaupungissa löytää parhaat nautinnot, hyvän seuran, pelipöydän, valikoidut viinit ja naiset? Mitkä neidot taas ovat naimiaässä ja millä näkymin, myötäjäisinä irtainta ja kiinteätä, pojat ottakaa vaarin...

Ei Seurahuoneelle jokainen Merkuriuksen poika pääse, puoti-
puksut ja puukhollarit, mutta eivät kauppiaat ja patruunat sen kummempia ole, pelkkiä grobiaaneja ainakin tässä Jumalan hylkäämässä loukossa. Epikuroksesta, oikeasta elämänilosta he eivät tiedä mitään, kiinnostavasta ja sivistyneestä konversatsioonista puhumatta.

Nuori mies kaipasi tuntumaa todelliseen rahvaanomaisuuteen ja oli lähtenyt ottamaan vielä ryypyn pari kansan keskuuteen. Ken

itsensä alentaa, se ylennetään, sanoo Sanakin. Hän on fennomaani, hänen pitää tutustua armaaseen rahvaaseen.

Pekka Orvasketo, maamies Sääksmäeltä, on sen näköinen, että olisi tullut valmiina mailmaan. Työ ja kutsumus näkyy naamasta: se on viinattakin turpea, nenä kärsämäinen, ylöspäin nykertyvä, ja sieraimista tunkee esiin vahva karva kuin siansuat. Vaalea tukka on kuin sateessa laonnut ohrapelto. Pukinparta sojottaa leuasta ylimääräisenä kuin jossakin Holbergin komediassa, tarkastelija havaitsi. Siiniset piikkohousut ovat leveät, nyrkki iso ja leuka kuin alasin.

— Sanovat sanomalehtimiehet, jotka istuvat Susiteetissa kaupungin herroilta jotakin skriivattavaa onkiakseen, että Hämeen kansa on hyvämuistista ja vallan tietoviisasta, joskin harvapuheista, niin että sitä pitää osata jututtaa oikein, lypsää suorastaan. Vaan killinkiä kaipaavat, viinaryypyyä vähintään. Näin tohtori Lönnrotkin Kalevalan kokosi. Minä en tiedä, en ole lähtöäni täkäläisiä, vaan naapurilinnasta, Savonlinnasta, sieltä Olavinlinnan kupeesta. Toimin rahatoimikamarissa, vikarieeraan kaupunginkamreeria tämän kesän, kun se on mennyt terveyttään hoitamaan Bad Godesbergiin Reininmaalle, terveysvesiä siellä siemailee lihavan rouvansa kanssa...

— Et sinä savolaiselta vaikuta, et leukojasi vääntele etkä kieltäsi molkuta. Heinolan markkinoilla olen savolaisia kuullut.

— No en vaikuta, kun en ole Savon yhteistä kansaa. Isäni on Säämingin rovasti.

— Niin että hurri olet.

— En vallan. Äitini kyllä on ihan ruotsinmaalainen, Tukkulmista haettu, vaan isän puolelta on Suomen sukua paljon, juuresta alkaen talonpoikia. Suomenmielinen olen, fennomaani, ja pyrin tätä suomea puhumaan niin paljon kuin taidan. Tarkemmin sanoen jungfennomaani, niidenkin nuorempaa siipeä, kova hegeliaani, mutta mitä sekään sinulle sanoo.

— Parempaa väkeä olet silti.

— Luuletko että minä olen joku Edelhjelm? Ei, minä olen homonovus, pitkää pappissukua tosin. Ellei nyt ihan oikeata herrasväkeä,

säätyläisiä kumminkin. Ainakaan vielä en ole tahrannut sukuni kunniallista nimeä. Mutta äitini on kyllä aatelinen...

— Kai sinulla nimi on?

— Anteeksi, unohdin esittäytyä, kun innostuin tapaamasta kansan edustajaa. Tässä käteni. Erik Bongstedt, mutta kaikki kutsuvat minua Erkoksi. Sano sinäkin, Erkko vain.

— Pekka minä, kirkonkirjassa Pietari. Sille otetaan. Kilimpsis!

— Otetaan. Kerro siis jotakin hauskaa, jos et muuta niin kerro Sääksmäestä.

— Ei sieltä ole mitään kerrottavaa, eikä suju minulta nyt juttu. Murhetta on paljon, siksi tulinkin tänne kirkkaista juomista mielenhaudetta saamaan.

— Kerro suruistasi. Mikään ei niin hyvin taita murheelta niskaa kuin kertoa se hyvälle ystävälle.

— Vastahan me nähtiin, miten sinä nyt ystävä?

— Minä olen kiivas ystävyystymään. Nainenko petti vai kauppias?

— Talo on menossa vasaran alle, naapuria takasin ja se petti. Nyt katovuosina ja nälkätalvina Ryssänmaalle häipyi ja minulle velkansa jätti. Tähän asti olen selvinnyt velkoja lykkäämällä, vanhoja uusilla paikkaamalla ja vekseleitä diskonttaamalla. Mutta nyt löi pankkihera luun kurkkuun. Yritin manttaalimiesten rahastostakin, Suomen Hypoteekkiyhdistyksestä omiani pois, eikö mitä, rusthollarit pani topin vaivaiselle. Olin joutunut kiinnittämään tilan ja sitä vastaan ottanut uutta luottoa.

— Niin että pankin ankkuriin on talosi ja tavarasi kiinnitetty kuten fregatti redillä. Vaan et sinä vielä ihan kerjurilta näytä. Niin se taitaa olla, että ennen mies sanansa syö kuin maansa myö.

— Minä en ole myynyt enkä syönyt. Naapuri söi, ja minä kärsin seuraukset. Maa viedään mun altani niinkuin ruotiukolta ryysyt.

— Niin, kun keisari armossaan vapautti Venäjän maaorjat muttei koskenut aatelisten maihin, moni musikka seisoo siellä paljain kourin. Vapaata maata jaetaan Siperiassa ja missä vain aroilla, uudismaila. Sinne entisten maaorjain pariin lähti siis naapurisikin.

”Viisi sinistä miestä” oli Aleksis Kiven työnimi romaanille, joka olisi parempi kuin torjutuksi tullut *Seitsemän veljestä*. Kari Sallamaa on kirjoittanut vuoteen 1872 sijoittuvan viihdyttävän veijariromaanin, joka samalla on moniaineksinen pastissi *suomikiihkon* ajan kielestä ja kirjallisuudesta (”*natur*, mitä se on suomeksi”). Erik ”Erkko” Bongstedt, suomalaisen pappismiehen ja ruotsalaisen säätyläisnaisen hieman hulivili vesa ja Pekka Orvasketo, ”maaltaan suistuva talonpoika”, päättävät ottaa *permischuunia* ja lähteä toivioretkelle, joka vie Hattelmalan harjulta silloisen itärajan tuntumaan. ”Korsi suussa, kepit viuhuen” ”tiennenää” taivaltavat miehet saavat seurakseen muita vähemmän juurtuneita maanmiehiä, ja ensimmäistä kertaa suomenkielisen fiktion historiassa mm. tapahtuu, että Jukolan Simeoni ja Aleksis Stenvall nähdään samassa kohtauksessa. Psykologinen ja allegorinenkaan ulottuvuus eivät jää puuttumaan, ja vaikka myös vapaa rakkaus ja Venäjä kiinnostavat, viimeiseksi suuntimaksi jää avioliiton satama *af Silfverswahn* -suvun hoivissa Ruotsissa.

Kari Sallamaa (s. 1942) on kirjallisuuden dosentti Oulun yliopistossa ja etnofuturismin pioneereja Suomessa. Hän on myös suomentanut virolaista lyriikkaa ja julkaissut runoja kotimaisissa ja ulkomaisissa lehdissä.